

Egyidős a nagyvárossal, Budapesttel. Egyidős a születő gyáriparral. Egyidős a modern munkásosztállyal.

Óriási híd, amelynek egyik parti pillére a Marx térre épült, másik az újpesti vasúti híd táján ereszkedik a földre. Kétoldalt nyolcvan-kilencven éves vedlett héjú bérkaszárnnyák, gyárák, acélből, üvegből, fényes napvilágból szerkesztett új csarnokokkal. S kétoldalt a mállatag homokba kapaszkodó akácok, ecetfák, a régi kültelek oleanderjei!

Régóta foglalkoztat összeállítani ennek a romantikus proletárúrnak irodalmát. Elindulok hát, mint annyiszor, kora ifjúságomtól, hogy a valóságban meg az irodalomban múltját, jelenét keressem. Az ember azonban, bármilyen szorgos kedvvel kutat is — keveset talál. Sajátságos, érdekes, meg lehangelő, hogy ez a nagy út kevés regényt, költeményt hívott elő az alkotók képzeletében.

A Lehel tér bokros zsvaja mögött egy múlt századi nagy temető csöndje hallgat. Ide temették Petőfi első szerelmét, Csapó Etelkát, s ide járt a költő, a század első felének zenitjén, a ledny sírjához, fagyos januári esteiken, a betyárok, tolvajok prtyázta vidékre. És írta verseit.

Áltam sírhalma mellett Keresztbefont kezekkel...

Am Petőfinek más köze is volt a korai Váci út világához. Innen indult 1846-ban az első

vonat Vádra... és Petőfi, aki nemzete szeizmográfjaként a kezdetből is kihallotta a jövő muzsikáját, köszöntötte a vasutat, amely a Váci út keleti partján robogott.

Tenger kéj veszen körül,
Közepében lelkem fürdik...
A madár röpi csak eddig,
Most az ember is röpül!

Útközben a Rákos-patakhöz, vagyis a Vizafogóhoz érve latin beszédet vél hallani az ember. Ez a védgát ugyanis, a Vizafogó, amely a patak dunai torkolatától indul el, a rómaiak régi erődítményét, Transaquincumot temeti maga

Gyermekkorom hajdan boldog vidéke, szomorú látni, mily szegény, mennyire csupasze lettél! Hová lett a sötét dunaparti erdő, hol oly sokat fürödtem nyaranta a piócákkal teli állóvizekben játszótrásaim vig seregével? Óreg fák alatt kanyargó, szeszélyes Rákos-patak s te régi Vuk-gyár a gát mögött...

Hanem az ódon proletárkaszárnnyák, az egykor sárga, zömök házak megmaradtak. Ha szót fogadnának a közhelynek, és beszélni kezdenének, a munkásság történetének egy-egy izgalmas fejezetét mondhatnák el. Mert mit is mondana a három itt felejtett régi bérkaszárnnya, a Tizenháromház, a Freiburger-ház, meg a Hétház a kezdetről? Mit mesélnének Wörner úrról, a magát patriarkálisnak mutató kistermetű gyáriparosról, aki szivarhamus mellénnyel járt munkásai között, hajszolva, ellenőrizve őket! Mit mesélnének a híres Nicholsonról, a Vulkán-

alá. Vagy száz évvel ezelőtt még ismerték az erdő romjait — s nyolcvan esztendeje, hogy az utolsó köveket is eltemették a gátépítők, nyilván a szilárd alap szolgálatára.

De megváltozott a harminc-nyolcvan esztendő előtti Vizafogó ósvadona is, ahol a Váci úti proletárgyerekek lubicoltak, hancúroztak, élték a szegénység nyomorának és romantikájának esztendeit. Ebbe a nemzedékbe tartozik Berda József, a költő is, aki itt volt gyermek (s ételt-italt dicsőítő költészetéhez híven éppen ott született, ahol most a népbüfé áll) s vagy tizenöt évvel ezelőtt így fohászkozott:

ról, a Lángról, a Danubiusról? És szólhatnának az idetelepedett munkásokról, akik az Alföld lapályairól, a német és cseh iparvidékekről, a hegyes-völgyes Vág-völgyéből jöttek, hogy aztán ki nem szakítható gyökeret eresszenek a sovány homokba. És szólhatnának arról, ami közös nyelvre, gondolkodásra ösztönözte a sok nemzetiségű munkásokat: az osztályérdekekről és a munkásmozgalomról.

1905-ben, az orosz forradalom után, itt is felhangolt a forradalom, az osz-

tályá szerveződött munkások hadoszlopai itt is rohamra indultak. 1905 — véres csütörtök... Úgy kezdődött, hogy a munkások a választójogért tüntettek, de forradalom lett belőle. Az újságok azt írták, a rendőrség és a katonaság kénytelen volt a város külső részét feladni. Ófelsége, Ferenc József kijelentette, hogy konsternálják őt a budapesti események. A Váci útiak megszállták az üzemeket, feldőntötték a villamosokat, kitékérték a gázlángok oszlopait és a Berlińi tériől Újpestig meggyújtott gáz lobogói kiállottak az égig a munkások dühéről, haragjáról, követeléseiről! A proletariátusnak ez

Utolszor raktak katonákat,
Pandurt s vérebekezt nyakunkba:
Végig kacag vidám testünkön
Győzedelmes tervünk: a Munka.
Mi megmunkáltuk, hajh, jól a lelkek
Rabságok, sebek, búk és keservek
Izzadságos, rossz magyar földjét
S ha most támadunk, le nem vernek.

A vérbefojtott dicsőséges proletárforradalom után a Váci úti munkások legjobbjaiból börtönökbe, internálótáborokba hurcolják. Üzemi feketelista, munkanélküliség, inségkonyha. Az általános válság! A Budapesti Hírlap 1933-ban a Váci út »regényét« ismertette így ír az akkori helyzetről.

»Ma már alig néhány gyár dolgozik... A Vulkan-gyár, amelyet 1893-ban alapítottak, megszűnt... A Schlick-gyár valamikor ezerötszáz munkásnak adott kenyeret. A gyárat teljesen leszerelték, ugyancsak leszerelték a Wörner-gyárat, berendezését ócskavasnak adták el. A Láng-gépgyárnak

a nagy történelmi megmozdulása méltó helyet kapott egy korszakos jelentőségű műben, Kassák Lajos önéletrajzában, az Egy ember életében. Igen ritka irodalmunkban a munkásokosztály széles forradalmi hőmpölygésének ilyen forró, felizgató és láttató ábrázolása!

Talán csak azt kell még egyszer megismételni, hogy ritka — és az sajnálatos.

Az első világháború pusztító, bolond bálványát a Váci útiak is segítettek ledönteni. Az inséges ellátás korbácsolta tömegek, a szükségbarakkok népe, a forrongó gyárudvarok szinte valóra váltották: Aty Endre korábbi, félelmetes és felszabadító jóslatát:

Utolszor raktak katonákat,
Pandurt s vérebekezt nyakunkba:
Végig kacag vidám testünkön
Győzedelmes tervünk: a Munka.
Mi megmunkáltuk, hajh, jól a lelkek
Rabságok, sebek, búk és keservek
Izzadságos, rossz magyar földjét
S ha most támadunk, le nem vernek.

csak egy kis részében folyik a munka, redukált üzemmellel dolgozik a Ganz-Danubius Házgyár is. A szerszámgepeket potom pénzen eladják... a munkásság kivándorol...»

Ez volt hát az a világ, ahol, ahogy József Attila írja: »A nyomor országairól — térkép rajzol a penész...» Az a József Attila írja ezt, aki gyakorta gyalogolt a Váci úton Újpest felé, hogy ott a munkásoknak szemináriumot tartson.

A felszabadulás után a Váci út térképe megváltozik. Új jeleket kell belerajzolni. A térkép jeleiből sok mindenre telik: a nagyüzemeket

államosítottuk, felépítettük, benépesítettük; megépült az egyre terebélyesedő gyógystrand, a Dagály; az Angyalföldet meg Óbudát a szeles Árpád-híd köti össze; az Árpád-híd Váci úti bejáratánál kedves, sikeres kis színház épült, a József Attila Színház...

Igen, az új térképjelek egyre szaporodnak, de ehhez keveset a Váci út irodalma nem sokban gyarapodott. A múltból idehangzik Lányi Saroltánál szép verse a proletárgyerekek nyomorúságos iskolájáról, amelynek pincéjében pálinkamérés volt; Kis Ferenc és Szüdi György tollából is került néhány futam, de azt a monumentalitást, amit Kassák és még egy-két prózaírónk rajzában elért, s azt az intim, költői ábrázolást, melyet Óbuda kapott Gelléri Andor Endrétől — a Váci út, ez a nagymúltú, az illegálitás és a legalitás harcát hőmpölygőtető útfolym, mástól nem kapta meg. Igaz, hogy a nem közvetlenül idevonatkozó forradalmi költészet, elsősorban a József Attiláé, a Váci utat is jellemzi. S az is igaz, hogy Angyalföld és a Váci út tudós monográfust kapott az öreg Adamecz bácsi, volt népiskolai igazgató személyében, csak hogy az ő munkája a szerénység meg a feledés felhomályában hervadozik. Megérdemelné, hogy elővegyék, s hogy bővíve, szélesítve, újból kiadják.

A níg pedig új irodalom születik a vén Váci útról, törjük csak a fejünket. Mert az új irodalom már íhletés meg mázsák dolga. S nem utolsósorban az érdeklődésé, a felismerésé.